

MARIE UNDERI

VARASEST SAKSAKEELSEST LÜÜRİKAST

AIGI HEERO

Suurte luuletajate varasesse lüürikasse võib suhtuda mitmeti. Levinud on hoiak, et noorusluule näol on tegemist pigem suurte eeskujude jäljendamise, esimeste tagasihoidlike näpuharjutuste või luuletaja valmistumisega oma loomingulise küpsuse perioodiks. Nooruslüürikale heidetakse sageli ette ideelist ning stilistilist nõrkust või liigset pateetilisust. Samas on aga selge, et just nooruslüürika annab kirjandusteadlastele ülihuvitavat informatsiooni kirjaniku kujunemisaastatest, temale ainuomase stiili otsingutest, mis näitab autori küpsemate aastate luulet vahel hoopis teisest perspektiivist. Ka (teadlik või alateadlik) jäljendamispraktika ütleb nii mõndagi autori lugemise kohta, mis omakorda võib avada uue lähenemisviisi tema hilisemale loomele. Rääkimata sellest, et paljude luuletajate nooruslüürika on tõepoolest nauditav ning esteetiliselt elamust pakkuv. Näiteks toonitab Nigol Andresen Johannes Semperi varasest luulest kõneldes selle varjundirikkust, tundehtsust ning peent loodustunnetust (Andresen 1972: 513–523).

Tänu 1996. aastal Eesti Kirjandusmuuseumi jõudnud Underi ja Adsoni arhiivile on kirjandusteadlastel võimalik tutvuda Marie Underi saksakeelse nooruslüürikaga. Suurema osa neist luuletustest kirjutas Under XX sajandi vahetusel, mil siinses kultuuriruumis domineeris saksa keel. Ent eestlaste rahvusliku eneseteadvuse kasvades oli ka eesti keele kasutamine jõudsalt laienemas ning tekkinud oli eestikeelse kirjanduse traditsioon. Kui kõige varasemad eestikeelsed kirjanduslikud tekstid pärinesid baltisakslaste sulest ja eesti kirjandus tähendas seega pigem saksa kirjanduse jätkumist eesti keeles (Undusk 1992: 583), siis juba alates XIX sajandist hakkas tärkav ja arenev eestikeelne kirjandus mängima teatud opositsioonilist rolli valitseva saksakeelse kirjanduskultuuri suhtes. Kahe keele ja kultuuri teatav vastandamine viis omakorda kahe erineva kultuuri- ja kirjandusvälja tekkeni, kus kummalgi poolel olid lisaks spetsiifilistele teemadele ka oma kirjastused, ajakirjad ja muud kultuuriinstantsid (Lukas 2001: 237). Noore Marie Underi kõige varasem lüürika paigutub seega saksakeelse kultuurivälja mõjusfääri; eestikeelne kirjandusväli oli tema jaoks sel ajal tundmatu.

Underi eluloost on teada, et koolihariduse sai ta saksa keeles Cornelia Niclaseni saksa tütarlaste eraalgkoolis (III kategooria *Privatschule*). Cornelia Niclasen oli ilmselt ka noore luuletaja innustajaks ja suunajaks, sest ta olevat osanud äratada oma õpilastes huvi saksa kirjanduse, eriti saksa klassika vastu. Ka Underi kodus peeti lugu saksa keelest ja kirjandusest (Siirak 1987a: 98–99). Kuna Mariel avaldus loomupärane tung sõnaliseks eneseväljenduseks ja ta oli saanud saksakeelse hariduse, siis tundus talle arvatavasti loomulik luua värssse selles keeles, mingil määral ka saksa klassikalise kirjanduse toel (Siirak 1987a: 99).

Underi eesti keel oli sel ajal üsna nõrk. Kodus kõneldi küll eesti keelt, kuid eesti kirjanduse vastu olevat Under hakanud huvi tundma alles Vilde ärgitusel (Rajamaa 1983: 11). Peale selle hoiti laste lektüüri üsna kiivalt silma peal: nagu Under 16. I 1916 Laikmaale kirjutas, loeti kodus ainult „piibelt ja jutlust“ ja kõik „kirjandus, pääle vaimuliku, hoiti meist eemale. Iga raamat, kus „roman“ pääl seisis, oli isa meelest kõige hirmsam kihvt“ (Under 1997: 1110). Salaja luges Under saksakeelseid luuletusi ja Goethe ning Schilleri näidendeid. Osaliselt kirjutas ta neid ka enda jaoks käsitsi ümber, et temalgi „bibliothek“ oleks, ise tunnistades: „Mul oli palju neist pääs. Armastasin neid enne magamaheitmist enesele deklameerida, juba siis rütmusest sütitust saades“ (Under 1997: 1110). Saksa keelel oli seega noore luuletaja jaoks ka inspireeriv jõud.

Kirjandusmuuseumi arhiivis leidub kaks käsikirjalist kaustikut Underi saksakeelsete luuletustega. Need sisaldavad „loodus- ja tundeluulet, mis on kirjutatud saksa eeskujudel, ometi aimub neis värssides ka vaieldamatut annet ja oma meeleolude väljendamise oskust“ (Hinrikus, Kronberg, Olesk, Tepandi 2003: 34). Marie Underi saksakeelse nooruslühürrika esimeseks arvustajaks oli Eduard Vilde. 1900. aasta sügisel näitas Under Vildele üht oma saksakeelset sonetti, mille kohta Vilde oma kirjas Underile kinnitab, et selles luuletuses ilmnevat vaieldamatu anne oma mõtteid ja tundeid formuleerida, samuti nagu oskus meeleoludest ja koloriidist kõige olulisem kätte leida ja seda täpselt väljendada (Siirak 1987a: 101). Pole põhjust arvata, et Vilde ei mõelnud neid sõnu tõsiselt. Tegu polnud seega juba siis mitte algaja abitu sõnaseadmise, vaid tõelise luulega.

Esimene kaust sisaldab tekste peamiselt 1899. aastast. Teine kaust jaguneb kaheks: esimese osa moodustab luuletsükkel „Dir!“ („Sinule!“; KM EKLA, f 180, m 21:1, l 33–72¹), mille kõik tekstid pärinevad 1900. aastast. Teise ossa pealkirjaga „Buntes Allerlei“ („Kirev valimik“; l 73–92) kuuluvad tekstid aastatest 1899. ja 1900. Lisaks neile on säilinud üsna suurel hulgal erinevate perioodide lahtisi lehti (l 93–113). Osaliselt on tegu kaustast nr 2 väljarebitud lehtedega: seda näitavad lehtede suurus, ühesugune paberi tüüp ning omavahel kokkusobivad rebimisjäljed lahtistel lehtedel ja kaustikus. Nendel on näha mõned ülestähendused ning katkendlikud luuletuste visandid, sh mõned eestikeelsed, mida on peetud ilmselt küllalt olulisteks, et neid säilitada. Teiste lahtiste lehtede näol on tegu osaliselt visanditeks jäänud luule-skitside ja tõlkeproovidega. Ent leidub ka terviklikke tekste ja tekstikooslusi, näiteks tsükkel „An meine Hände“ I–III („Minu kätele“ I–III), samuti luuletused, mis on valminud 1902. aastal Moskvas.

Ühe viimastest saksakeelsetest luuletustest kirjutas Under tõenäoliselt 1904. aastal. Erna Siirak viitab 17. juuliga dateeritud saksakeelsele luuletusele, mis on sündinud Hiiumaal (Siirak 1987a: 104). Selsamal suvel oli Under tutvunud Ants Laikmaaga, kelle soovitusel hakkas ta üha rohkem luuletama emakeeles. Hilisematest aastatest on teada vaid üksikuid Underi saksakeelseid luuletusi, küll aga on ta tõlkinud suurel hulgal eesti luulet (sh enda oma) saksa keelde.

Järgneva analüüsi keskmes seisab eelkõige „Dir!“ kui iseseisev kompleksne luuletsükkel, mille Under ilmselt ka sellisena kavandas.

¹ Edaspidi on Underi saksakeelsete luuletuste puhul märgitud ainult lehe number. Kõik pärinevad: KM EKLA, f 180, m 21 : 1.

Luuletsükkel „Dir!”: sisu ja ülesehitus

„Dir!” on kirjutatud 1900. aastal ja sisaldab 57 luuletust, neist üks on dateerimata. Peaaegu kõik luuletused on varustatud daatumitega või on märgitud kirjapanemise kuu (nt „Mai 1900”). Mitmel korral viitab Under luuletuste dateerimisel konkreetsetele kuupäevadele: „An meinem 17. Geburtstage” („Minu 17. sünnipäeval”; l 40) või vihjab asetleidnud sündmustele: „NB: zur Erinnerung an den wehmütigen [sic] Abend des 22. Juni 1900” („NB: Nukra 22. juuni 1900 õhtu mälestuseks”; l 59) või „D. 29. Juli 1900 (Weisst Du noch?)” („29. juulil 1900 (Kas Sa mäletad veel?)”; l 70). Tsükkel ei ole kronoloogiline: esimeste luuletuste seas on tekst, mis on dateeritud kõigepealt 1900. aasta jaanuariga, ent jaanuar on parandatud detsembriks, seega üks hilisemaid luuletusi tuleb esimeste seas. Maikuu luuletuste sekka on näiteks sattunud üks aprillis kirjutatud tekst, kinni pole peetud kuupäevalisest järjestusest. See tähendab, et tegemist pole luulevormis päevikuga, puhtbiograafilise materjaliga.

Tsükli sisuks on ühe armastuse kronoloogia, mis võtab kokku naiivse tütarlapse sirgumise eneseteadlikuks nooreks naiseks. See kirjeldab noore neiu esimest kohtumist oma kallimaga, armastuse tekkimist ja küpsemist, armastatuga seotud ülevaid momente, hetki, mis on täis südamevalu, ning lõpeb nukra mõtisklusega armastuse olemusest ja kõhklustest ühise tuleviku võimalikkuse suhtes. Täenduslik on, et armastus tärkab aasta alguses, kirglikumad hetked langevad juunisse-juulisse ning lõpumõtisklus leiab aset sügisel. Armastus kui tunne on tihedalt seotud loodusega. Seega võib tsükli jagada tinglikult talve-, kevade-, suve- ja sügiseluuletusteks.

Talveluuletused on kirja pandud veebruaris ja märtsis, kui toimub noorte esimene kohtumine ja teineteise märkamine. Tekstide keskmes on lüürilise mina tütarlapselikud unistused, tema ebamäärased kujutlused õnnest ja armastusest ning arutlused, kas kallim teda ikka sama palju armastab. Luuletuste naiivne alatoon aga sobib samal ajal looduses valitseva seisundiga: nii nagu talvise lumevaiba all peitub veel ärkamata loodus, pole ka noor lüüriline jutustaja end veel naisena leidnud. Mitmel korral tõuseb esile ka tema hirm vastleitud õnne kaotada ja ilmnevad teatud vaistlikud kahtlused oma kallima suhtes: „Ein banges Atmen zieht mir durch die Brust: / Mir ist als müsst ich viel durch Dich noch leiden” („Ärev hingus täidab mu rinna: / Tundub nagu peaksin Sinu pärast veel palju kannatama”; l 37). Märtsi teises pooles on ilmselt ka armastajate esimene tüli, millele järgneb andekspalumine: „Verzeihe mir! Mich qualet heisse Reu / O lächle wieder schöner dunkler Blick!” („Andesta mulle! Mind piinab palav kahetsus / Oh naerata jälle, ilus tume pilk!”; l 38) ja sellele omakorda leppimine, mis maailma taas ilusaks muudab.

Kevadeluuletused on dateeritud märtsi lõpust, aprillist, maist ja juuni algusest ning need räägivad noorte esimesest lahusolekust – jääb selgusetuks, mis asjaoludel see sünnib, ent kirjutaja jaoks on sellel kogemusel suur tähtsus. Tema armastus pannakse läbi lahusoleku proovile, ent ta läbib katse edukalt, jäädes armsamale ja oma tundele truuks. Neiu mõtleb hüvastijätmise päevast, leiab toetust reliikviatest, näiteks armsama kingitud (kihla?)sõrmusest: „Ich schaue ernst u[nd]. feierlich / Den Ring an meinem Finger an” („Ma vaatan tõsiselt ja pidulikult / Sõrmust oma sõrmes”; l 40). Ta teeb jalutuskäi-

ke kevadisest looduses, mis paneb ta südame küll rõõmust rõkatama, ent rõõmu tumestab igatsus kallima järele. Kevadisel loodusel on ka sümboolne tähendus: seda võib võrrelda noore neiu puhkemise ja ärkamise, oma naiselikkusest teadlikuks saamisega. Mida aeg edasi, seda hullemaks ja füüsiliselt tajutavamaks igatsus muutub. Kui veel aprillis kasutab lüüriline kangelane väljendeid, nagu „Sehnsucht” (‘igatsus’) ja „leises Sehnen” (vaikne igatsemine), siis mais saab sellest „Verlangen” (‘ihalemine, nõudmine’). Tekstidesse siginevad lausa surmamõtted, millest kumab läbi ka soov kallimat nende kannatuste eest karistada ja tedagi kannatama panna: „Du bleibst allein ... doch nie vergessen / Wirst Du das junge kurze Glück. / Auch nicht, dass Du mich einst besessen. / An mich wirst denken Du zurück” („Sa jääd üksinda ... kuid ialgi ei unusta / Sa noort üürikest õnne. / Ka seda mitte, kuidas kunagi Su oma olin. / Sa jääd minule mõtlema”; l 47). Juuni alguses kõlavad siiski ka optimistlikumad noodid, sest kangelanna loodab kallimaga peatselt jälle kokku saada.

Ühed kaunimatest kogu tsükli on juunis ja juulis valminud suveluuletused: armastajad saavad taas kokku, nende armastus on tänu lahusoleku katsumustele küpsenud. Kätte on jõudnud täieliku teineteisemõistmise ja hingesuguluse aeg: „Ja, Du verstehst mich ganz[,] nur Du allein!” („Jah, Sina mõistad mind[,] vaid Sina üksinda!”; l 57). Armastuse kõrgpunkt, mil keha ja hing saavutavad täiusliku kooskõla, saabub jaanipäeva paiku. Õrnast intiimsest meeleolust juunis saavad kirglikud juuliööd, mida täidavad joovastus ja kõikide unelmate täitumine koos lootusega, et see kehtaks igavesti: „Für alle Wonnen, alle Freuden / Die Du mir teurer Liebbling giebst / Bin dankbar ich, u[nd]. will vermeiden / Ein jedes Weh - - weil Du mich liebst!” („Kõigi õndsushetkede, kõigi rõõmude eest / Mida Sina, kallid armsam mulle annad / Olen tänulik ja tahan mööda minna / Kõigest mis haiget teeb - - sest Sa armastad mind!”; l 64).

Hilissuvistesse juulilõpumeeleoludesse seguneb juba jahedamaid noote; on ilmne, et armastuse seniit on ületatud, algab teineteisest kaugenemine, mida soodustab ka järjekordne lahusolek: „Warst so nah – nun scheinst Du zu verschwinden / Langsam, leise – doch, Du gehst von mir!” („Olid nii lähedal – nüüd näid kaugenevat / Aegamööda, vaikselt – ent ikkagi, Sa lähed mu juurest ära!”; l 66). Sügise saabudes (augustis-septembris) langetab kangelanna otsuse suhe lõpetada, kuna sellest sünnib liiga palju valu. Ent armastus ise jääb kestma, ka siis, kui kallim on läinud. Lõpuluuletus (26. septembril) on mõneti ootamatu, tundub, nagu oleks paar taas koos, ent miski pole enam endine. Kokkuvõtvalt nendib lüüriline mina, et nii vist elus ongi: pärast suve tuleb sügis ja kirepalangule järgneb elu argipäev: „Du bist derselbe u[nd]. – Du bist es nicht - - / Es bleibt ja immer allzugleich das Leben ... / Es funkelt noch wie ein erlösch’ndes Licht / Von Ferne, jenes traumverlorne Weben.” („Oled seesama – ja samas ei ole - - / Jääb ikka elu endiseks ... / See sädeleb veel kui kustuv valgus / Kaugusest, nagu unistuisse vajund sagin”; l 72).

Tsükli vormilist poolt iseloomustab läbimõeldud kompositsioon. Luuletused ei järgne üksteisele mitte kronoloogilises järjekorras, vaid kokku on sobitatud omavahel sisuliselt haakuvad tekstid. Tähelepanu keskmes pole seega mitte sündmuste ülestähendamine, vaid kindla narratiivi loomine. Sellele viitab ka tõsiasi, et mõned samal ajal kirjutatud luuletused pole mitte tsükliis „Dir!”, vaid teises osas „Buntes Allerlei”. Sarnane käekiri, millega mõlemad

osad kirja on pandud ja nende esilehtede sarnane kujundus lubavad oletada, et nad loodi paralleelselt. Seega on Under teinud selge valiku, mis sobib tsüklistse „Dir!“ ja mis mitte. Osale luuletustest on lisatud märke „Hss.“ ehk „Handschrift“ (käsikiri), s.t tekst on valminud käsikirjana eraldi lehel. See näitab, et ühelt poolt kirjutas Under kindlasti tundepehangute ajel luuletusi, ent antud tsüklistse võttis ta neid valikuliselt.

Üks olulisi tunnusoone on ka nende luuletuste peaaegu perfektne keelekasutus. Underi saksa keel on väga kaunis, erakordselt peent keeletaju näitab asjaolu, et luuletused kõlavad kui loomulik kõne, sest (enamasti jambiline) meetrum ja loomulikud sõnarõhud langevad kokku. Silma jäävad ka üha julgemad katsetused erinevate stroofivormide ja riimiskeemidega. Kiire võrdlus ühel ülalpool mainitud väljarebitud lehel seisva eestikeelse armastuslaulu visandiga näitab, et Underi toonane eesti keel oli vastupidiselt saksa keelele üsna mannetu ning väljendusviisi kohmakas: „Kuis raske on mu meel / Nii rauaraske! / Mul valjult süda lööb: / Ehk --- peaksin --- / surema? --- / Kuid ei: see läheb mööda ---“ (l 114). Sama kehtib ka teise eestikeelse luuletuse kohta sama lehe pöördel. Under üritab selles visandada varakevadist röömsat melu, ent looduspiltidel pole veel jõudu ja sära. Pigem kõlavad nad veidi naiivselt, üksteise otsa kuhjatud deminutiivid jätavad lapseliku ja abitu mulje, mida süvendavad ka keelelised vead: „Tärkab rohi, taimekesed / Awab, aurab mulla süle / Sirguvad neist lillekesed / Õitsevad õienuppud [sic]“ (l 114). Hoopis meeleolukam on paarirealine eestikeelne visand, mis järgneb tsükli „Dir!“ viimasele saksakeelsele luuletusele: „Ja hallis leinarongis sõudwad / kured / kured, mis halla tulekul“ (l 72). Kui eelnev luuletus kirjeldas nukrat igatsust möödunud kaunite hetkede järele, siis antud visandi lihtne, ent seda veenvam kujund avab isikliku tragöödia, väljendades ühelt poolt lüürilise mina sügavat kurbust („leinarongis“), ebakindlust ja hirmu („halla tulekul“) ja teiselt poolt ummikteele sattunud hinge soovi tekkinud olukorrast väljapääseda (pilg on suunatud üles, justkui lahendust otsides). Sellest pildist aimub juba hilisema Underi värsside jõulisust.

Lüürilised eeskujud

Kui kõnelda noore Underi lüürilistest eeskujudest, siis võib väita, et Underi varane saksakeelne luule on üsna selgelt kinni saksa klassikalises lüürikas. Otseseid või väheste muudatustega tsitaate noore Underi luuletustes siiski ei leidu. Eelkõige kasutab algaja luuletaja sama sõnavara, troope, mõningal määral ka samu stroofivorme nagu eeskujuks olevad lüürikud, samas annab ta ülevõetule oma isikupärase joone, kasutades võtteid, mida Heinrich Plett on kokkuvõtvalt tähistanud nimetustega *lisamine*, *äravõtmine*, *asendamine*, *vahetamine* ja *kordamine* (*addition*, *subtraction*, *substitution*, *permutation*, *repetition*; Plett 1988: 316) ja sulandanud selle oma kirjutamisviisi (Adel 1972: 237). Juhtumeid, kus palimpsest Underi tekstist selgelt läbi kumab, esineb äärmiselt vähe, tegemist on seega üldise meeleolu, sõnavara ja mõningal määral ka luulevormide jäljendamisega.

Saksa klassikute mõju torkab eriti hästi silma looduskirjelduste puhul. Erna Siirak kirjutab, et Marie Under jäi varastel aastatel ilma ehedatest looduselamustest. Linnalapse suved „võisid tundlikku hinge jätta terava loodu-

se- ja ilunälja, mis aimub juba luuletaja esimeste loodusekstaaside põhjas” (Siirak 1987a: 96). Loodus on Underi jaoks äärmiselt oluline juba tema varasemas lüürikas, ent sealsed looduspildid pärinevad suuremalt jaolt siiski veel mitte isiklikest looduselamustest, vaid saksa klassikute teostest. Under kasutab poeetilisi pilte, mis on omased saksa klassikutele ja mis omakorda pärinevad toona saksa kirjanduses valitsenud humanistlikust antiigitraditsioonist. See tähendab, et näiteks kevadise maastiku kirjeldamiseks kasutati kindlaid metafoore ja viiteid antiikmütoloogiale. Friedrich von Schiller kirjeldab luuletuses „Klage der Ceres” („Ceres kaebus”) kevadist maastikku järgmiselt: „Die besonnenen Hügel grünen / Und des Eises Rinde springt. // Aus der Ströme blauem Spiegel / Lacht der unbewölkte Zeus, / Milder wehen Zephyrs Flügel, / Augen treibt das junge Reis. // In dem Hain erwachen Lieder” („Rohetavad päikselised künkad / Ja praguneb jääkoorik. // Jõevoosinipeeglist / Naerab vastu särav Zeus [päike], / Pehmemalt lehivad Zephyri [läänetuule] tiivad, / Pakatab pungi noorel oksal. // Ärkavad hiies laulud”; Schiller 2001: 102). Põgus võrdlus Johann Wolfgang von Goethe klassikalise perioodi luulega näitab, et ka tema kevadmaastikud näevad sageli samamoodi välja: „Blauliche Frische! / Himmel und Höh! [---] Leise Bewegung / Bebt in der Luft, / Reizende Regung, / Schläfernder Duft” („Sinakas värskus! / Taevas ja kõrgus! [---] Tasane tuul / Võbiseb õhus, / Meelitav äratus, / Uinutav lõhn”; Goethe 1992: 513). Noor Under on küll loobunud viidetest antiigitraditsioonile, ent ka tema maastikupildid on selgelt mõjutatud saksa klassikute omadest, näiteks luuletuses „Frühlingssehnsucht” („Kevadeigatsus”): „Lieblich lacht des Himmels Blau, / Warm u[nd]. leise wehn die Lüfte. / Solche wunderleichte Düfte / Huschen um die frische Au” („Armsalt naerab taevasina, / Soojalt ja tasa puhuvad tuulekesed, / Sellised imekerged lõhnad / Vilksavad ümber värsked jõeniidu”; l 40).

Nagu Goethelgi, seostub Underil armastuse tunne loodusega. Tundmused maalitakse Goethe eeskujul looduse foonile, mis mõjub kas esiletõstva kontrastina või rõhutava sümmeetriana. Under näikse eelistavat pigem teist lähene mist: eespool tsiteeritud luuletuses „Frühlingssehnsucht” konvergeerub imekaunis kevadine loodus lüürilise mina hingeseisundiga, kus valitseb kõikevõitv õnnetunne. Selliseid luuletusi leidub üsna suurel hulgal Goethe loomingus varasemas perioodis, näiteks Charlotte von Steinile pühendatud tekstides. Veidi sagedamini esineb Underil aga tekste, kus valitseb pahaendeline meeleolu ja mida tugevdavad ka looduspildid, nagu lähenevad vihmapiilved luuletuses „Ein banges Atmen” („Ärev hingus”): „Blick’ nicht so ernst – noch liebest du mich ja, / Noch schickt die Sonne milde warme Strahlen; / Doch hinten ihnen hausen schwarze Qualen / U[nd]. Wolken, Wolken! Wie so nah, wie so nah!” „Ära vaata nii tõsiselt – veel armastad sa ju mind, / Veel saadab päike oma pehmeid sooje kiiri; / Ent nende taga elunevad mustad piinad / Ja pilved, pilved! Kui nii lähedal, nii lähedal!”; l 37). Luuletuses „Entschluss” („Otsus”) aga võrreldakse rasket hingeheitlust õise rajuga, ent hommiku saabudes ja tormi vaibudes on ka otsus langetatud: „Es hat die ganze Nacht getobt - / O ja --- es war ein schweres Scheiden!” („Kogu öö möllas raju - / Oo jaa --- see oli raske lahkumine!”; l 69). Esineb aga ka kontrasteeruvaid pilte: „Die Sonne bricht in hellem Schein / So lieblich durch die Fensterscheiben, / Doch mag sie mir nicht zu vertreiben / Die alte wundersel’ge Pein.” („Päike tungib heledal säräl

/ Nii kenalt läbi aknaruutude, / Ent mu juurest ei suuda ta ära ajada / Seda vana imeõndsatsat valu"; l 58).

Märgatavad on ka seosed konkreetsete Goethe luuletustega, näiteks „N 3. Ich denke Dein” („Nr 3. Ma mötlen Sinule”) ja „Ich denke Dein” („Ma mötlen Sinule”). Mõlemaid Underi tekste seovad nii pealkiri kui ka struktuur: sõnu „Ich denke Dein” korratakse mõlemal puhul kõigi stroofide alguses, mis näitab, kui intensiivselt kallimale mõeldakse: „Ich denke Dein! Dein liebes Bild / Schwebt mit dem dunklen Blick vor mir” („Ma mötlen Sinule! Su armas pilt / Hõljub tumedal pilgul mu ees”; l 34) või „Ich denke Dein, / Wenn täglich ich alleine / Hinwandle, durch die volle Frühlingspracht” („Ma mötlen Sinule, kui iga päev üksinda / Ringi kõnnin, läbi lopsaka kevadeilu”; l 41). Sarnaselt on kirjutanud Goethe: „Ich denke dein, wenn mir der Sonne Schimmer / Vom Meere strahlt; / Ich denke dein, wenn sich des Mondes Flimmer / In Quellen malt” („Ma mötlen sulle, kui päikesära / Mu poole merelt kumab; / Ma mötlen sulle, kui kuu kuma / End laotab allikaisse”; Goethe 1992: 355). Goethe mõju võib täheldada ka luuletustes, mis kirjeldavad armastuse õndsaid silmapilke ja koosviibimise hetki, igatsuste täitumist. Näiteks juuliluuletustes ütleb Under: „Was jetzt Herz für Herz so tief empfindet, / Was die Brust für Glute in sich trägt, / U[nd]. was Eins für's Andre zärtlich hegt, / U[nd]. was jetzt für Zauber uns verbindet” („Mis praegu süda südame vastu nii sügavalt tunneb, / Missuguseid leeke rind endas kannab, / Ja mida üks teisest õrnalt mõtleb, / Ja milline nõidus nüüd meid köidab”; l 64); vrd Goethe: „In meinen Adern welches Feuer! / In meinem Herzen welche Glut! / [---] Ganz war mein Herz an deiner Seite / Und jeder Atemzug für dich” („Milline tuli mu soontes! / Milline hõog mu südames! / [---] Kogu mu süda oli su juures / Ja iga hingetõmme kuulus sulle”; Goethe 1992: 93).

Underi varastes looduspiltides näitab end tugevalt ka saksa hilisromantismi esindaja Joseph von Eichendorffi mõju. Under kasutab meelsasti romantismile omaseid motiive, nagu „Mondschein” (kuupaiste), „Abendrot” (ehapuna), „Dämmerung” (hämarus) või „Ferne” (kaugus), mis just Eichendorffi luules eriti sageli esinevad, näiteks: „O weiter, stiller Friede! / So tief im Abendrot” („Oo avar, vaikne rahu! / Nii sügav ehapunas”; Eichendorff 1970: 234). Luuletuses „Ich denke Dein” on selliste motiivide kontsentratsioon eriti suur: „Die Sehnsucht, Teurer, o wie sei mich drückt! / Ich denke Dein, wenn dort in gold'ner Ferne / Das Abendrot sich um die Bäume schmiegt, / Dann eilte ich mit ros'gen Wolken gerne / Nach jener Seite, wo die Heimat liegt. // Ich denke Dein. An Deinem teuren Herzen / Da ist mein Heim, da all mein Denken ruht” („Igatsus, kallis, oo kuidas see mind vaevab! / Ma mötlen Sulle, kui seal kuldses kauguses / Liibub ehapuna puude ümber, / Siis ruttaksin koos roosiliste pilvedega / Sinnapoole, kus asub kodu. // Ma mötlen Sulle. Sinu kalli südame ligidal / On mu kodu, seal viibivad kõik mu mõtted”; l 42). Underi tekst seostub siinkohal Eichendorffi luuletusega „Mondnacht” („Kuuvalge öö”), kus lüüriline mina räägib samamoodi koduigatsusest ja soovist koju lennata, kusjuures tegemist on koduga ideelises mõttes, s.t armastatud isiku turvalise lähedusega: „Und meine Seele spannte / Weit ihre Flügel aus, / Flog durch die stillen Lande, / Als flöge sie nach Haus” („Ja mu hing sirutas / Välja oma tiivad, / Lendas läbi vaikse maa, / Justkui lennanuks ta koju”; Eichendorff 1970: 285). Eichendorffilikult kõlab ka Underi luuletus „Abends” („Õhtul”), kus möödunud päevade õnnetunde meeldetuletajaks on õhtune

linnulaul, mis tungib läbi avatud akna tupp: „Abends hab' ich still gesessen / Dort am Fenster, ach, gar lang, / Alles rings um mich vergessen, / Lauschte mir, den Vogelsang. / Auf den leisen sanften Tönen / Zitterte ein stiller Weh” („Õhtul vaikselt istusin / Seal aknal, ah, nii kaua, / Kõik mu ümber ununenud, / Kuulatasin linnulaulu. / Vaikseil õrnadel helidel / Värises üks vaikne valu”; l 42–43); vrd Eichendorff: „Es schienen so golden die Sterne, / am Fenster ich einsam stand / und hörte aus weiter Ferne / ein Posthorn im stillen Land” („Nii kuldseid särased tähed, / aknal seisin üksinda / ja kuulsin kaugelt eemalt / magavalt maalt postipasuna hüüdu”; Eichendorff 1970: 66).

Huvitav oleks märkida ka Underi noorusluule seost ühe teise noore ja armastava poetessi luulega. Marianne Jung, pärast abiellumist Marianne von Willemer, oli üks Goethe muusadest, kes kirjutas ka ise luuletusi (Gersdorff 2003). Üks tuntumaid Willemeri tekste on „Das Heidelberger Schloß” („Heidelbergi loss”), kus Marianne kirjeldab oma armastust Goethe vastu. Lossi kujutatakse kui *locus amoenus*’t, kus puhkavad möödunud päevade kaunid mälestused: „Euch grüß ich, weite lichtumflossne Räume, / Dich, alten reichbekränzten Fürstenbau. / Euch grüß ich, hohe, dichtumlaubte Bäume / Und über euch des Himmels tiefes Blau. / Wohin den Blick das Auge forschend wendet / In diesem blütenreichen Friedensraum, / Wird mir ein leiser Liebesgruß gesendet; / O freud- und leidvoll schönster Lebenstraum!” („Teid tervitan, avarad valgusest ümbritsetud saalid, / Sind, vana, rikkalikult kaunistatud värstilossi. / Teid tervitan, kõrged tihedais lehis puud / Ja teie kohal taeva sügav sina. / Kuhu ka silm ei pööraks terast pilku / Ses õiterohkes rahulikus peidupaigas, / Seal saadetakse mulle tasane armastust täis tervitus; / Oo rõõmu- ja kannatusterohke eluunelm!”; Willemer 2008). Luuletuses „Ein Gleiches” („Seesama”) kasutab Under üsna sarnaseid pilte: „Düstere Schatten dickbelaubter Bäume, / Grillen zirpen durch die Einsamkeit; / Mich umgaukeln lichtumfloss'ne Träume / Einer schönen glückdurchglühten Zeit” („Tihedais lehis puude sünged varjud, / Ritsikad siristavad läbi üksinduse; / Mu ümber mänglevad valgusest ümbritsetud unelmad / Ilusast, õnnest hõgvust ajast”; l 68). Underit huvitasid sel ajal tugevad naisisiksused ja nende lood: tema kirjas Laikmaale võib lugeda: „Mul on praegu veel heftike alal, kuhu ma 'naisküsimust' ja 'sotsialismi' ära kirjutanud olin” (Under 1997: 1111), seega võis ta uurida ka Marianne von Willemeri elu ja loomingut.

Omaette käsitlemist vääriks noore Underi täiesti selgelt tajutav seos Heinrich Heinega. On teada, et Heinega tegelemist soovitas Underile Vilde oma kirjas 29. X 1900 (Siirak 1987a: 101), ent noor poetess oli Heine enda jaoks avastanud juba kindlasti palju varem. Näiteks figureerib Heine luuletus „Aus alten Märchen winkt es” („Miski viipab vanadest muinasjuttudest”) motona valimikule „Buntes Allerlei” (l 73), ning sama tekst on Underit inspireerinud tema luuletuses „Sommernacht” („Suveöö”): „Wie süsse Märchen winkt es leis' herüber / Vom fernen goldbeglänzten Horizont, / In Nebelbildern zieht ein Hauch vorüber / Vom Glück, an welchem ich mich jüngst gesonnt” („Kui armsaid muinasjutte viipub siia poole / Kaugelt kullasäraliselt horisonidilt, / Udupiltides möödub hõngus / Õnnest, mille paistes end hiljaaegu soojendasin”; l 67); vrd Heine: „Aus alten Märchen winkt es / Hervor mit weißer Hand, / Da singt es und da klingt es / Von einem Zauberland” („Miski viipab vanadest muinasjuttudest / Meile oma valge käega, / Siis laulab ta võlumaast / Võlumaiseil häälil”; Heine 1997: 159). Heine mõju näitab end Underi luule-

tustes, kus kirjeldatakse armurõõme kõrvuti armupiinadega (teema, mis variatsioonidega kordub ikka ja jälle Heine luules), näiteks „Ein leises Sehnen” („Tasane igatsus”): „Ein leises Sehnen / In zarten Tönen / Umklagt, umklingt mich überall, / U[nd]. drin im Herzen / Ganz leise Schmerzen / - Das ist der Töne Widerhall” („Üks tasane igatsus / Õrnades helides / Kaebles, kõlab mu ümber igal pool, / Ja südame sees / Päril vaiksed valud / - See on nende helide kaja”; l 41). Nukker alatoon valitseb ka paljudes teistes luuletustes. Heinelik on ka mitmete luuletuste muusikaline struktuur, mis väljendub kordustes ja variatsioonides. Heaks näiteks oleksid luuletuse „Wohl hinter Thäler u[nd]. Höhen” („Küllap orgude ja küngaste taga”) esimene ja viimane stroof: „Wohl hinter Thäler u[nd]. Höhen / Liegt alle die wonnige Pracht, / Die lachend ich habe gesehen - / - Ach hinter Wolken u[nd]. Nacht. // [---] Wohl hinter Thäler u[nd]. Höhen, / Wohl hinter Wolken u[nd]. Nacht. / O werd' ich dich wiedersehen / Du dunkle Augenpracht?” („Küllap orgude ja küngaste taga / On kõik see õnnis hiilgus, / Mida naerdes ma näinud - / - Ah, pilvede ja öö taga. // [---] Küllap orgude ja mägede taga, / Küllap pilvede ja öö taga. / Oo, kas ma näen sind jälle / Sa tumedate silmade ilu?”; l 44).

Ka Underi hilisemas luules on tihti tajutavad just nimelt saksa eeskujud. Saksakeelsed „An meine Hände” I–III („Minu kätele” I–III) on selgelt mõjutatud Rainer Maria Rilke nn „objektiluulest” (*Dinggedichte*), mis koondab oma tähelepanu ühele kindlale esemele, nähtusele või isikule. Rilke vastandab neis luuletustes välisele külmale, materiaalsele maailmale nn „seesmise maailma”, mis kätkeb endas kõikide objektide olemust ja mis paljastub välise poole detailse kirjeldamise käigus. Nii kirjeldabki Under näiteks blaseerunud käsi järgnevalt: „Und seid so ruhig nun, so kühl und blass / Bis in der Nägel rosiges Oval, / Das lieblich leuchtet wie geschliffnes Glas” („Ja olete nii rahulikud nüüd, nii jahedad ja kalbed / Kuni küünte roosilise ovaalini, / Mis armsalt helendab kui lihvit klaas”; l 107); vrd Rilke „Die Kurtisane” („Kurtisaan”): „Meine Brauen, die / den Brücken gleichen, siehst du sie // hinführen ob der lautlosen Gefahr / der Augen” („Mu kulmud, mis / sildadele sarnased, näed sa neid // sihile viimas, hoolimata silmade / hääletust ohutundest”; Rilke 1974: 53). Välise ilu kaudu on selgelt tajutav blaseerunud käte sisemine suursugusus, aga ka teatud üleolek teiste suhtes. „An meine Hände” on kirjutatud sonetivormis nagu ka paljud Rilke luuletused ja need pärinevad ilmselt aastaist 1918–1920, kui Under tegeles saksa moodsa luule tõlkimisega.² Rilke *Dinggedichte*-stiilis on Under hiljem loonud ka palju eestikeelseid luuletusi, näiteks „Pariisi pilte” (Under 1984: 133–140).³ Umbes samast ajast pärineb ka Underi tertsiin „Stadt am Abend” („Linn õhtul”; l 106).⁴ Seda luu-

² 1920. aastal ilmus Tallinnas Auringo kirjastuses Underi tõlkekogumik „Valimik saksa uuemast lüürikast”, kuhu olid valitud ka mitmed R. M. Rilke ja H. v. Hofmannsthalil luuletused.

³ Näiteks „Papagoid loomaaias”: „Õrs palmi asemel ja rõngas jalus, galeeriorjadeks nad siia pand [---]. Must nokk kui kell: must kõlgub keele kõra, / kuid ise pakatavad värvidest” (Under 1984: 133). Vrd R. M. Rilke: „Papageien-Park. Jardin des plantes, Paris” („Papagoide park. Botaanikaaed, Pariis”): „Aber dann wiegen sie wieder und schläfern und äugen, / spielen mit dunkelen Zungen, die gerne lügen, / zerstreut an den Fußringen” („Ent siis kiigutavad nad end taas ja unelevad ja põrnitsevad / mängivad mustade keeltega, mis valeksid, kui saaksid / hajameelselt, jalad ahelais”; Rilke 1974: 125).

⁴ „Wie Blütenstaub steigt auf: ein rosa Dampf / Den Glühbirnen entstömt, dann Schneeflimmer. / Und mitten drin, die Hufe hebend wie zum Kampf, // Ein bräunlicher Kentaur am Kinoingang. Immer / Noch purpurner strahlt dort das Licht und füllt das

levormi on saksa lüürikutest viljelenud Hugo von Hofmannsthal, nt ühes oma tuntuimas luuletuses „Ballade des äußeren Lebens” („Välimise elu ballaad”; Hofmannsthal 1955: 20). Underi sama loomeperioodi eestikeelse luule puhul tuleb ette loomulikult ka palju mõjutusi saksa ekspressionismist (Heero 2007: 335–345).

Kokkuvõtvalt tuleb siiski öelda, et kuigi Underi loomes leidub mõjutusi saksa kirjandusest, ei saa siinkohal siiski rääkida puhtalt „sekundaarsest inspiratsioonist”. Tegemist on pigem intensiivse süvenemisega kirjandusse, mis annab ka Underi enda luulele teatud perioodidel selgelt tajutava värvinngu. N. Andresen on selle kohta öelnud: „Kui kõnelda nende kõigi kui paljuloet luuletajate mõjust, siis nende mõjude süntees lakkab olemast mõju, ning igaühest võetakse ainult, mida vajatakse ja mis lähedal. Ning päale selle ühe kirjandusliku vooluga ühinemine ei ole veel ka mõju alla sattumine” (Andresen 1924).

Armastatu kuju

Underi luuletsükli „Dir!” lugedes võib tekkida küsimus, kas noore Underi saksakeelne luule on pigem lemmikautorite mõju all loodud tekstikorpuse või on see kirja pandud ikkagi ehtsa emotsiooni ajal. Ühest vastust pole ilmselt võimalik leida. Tähelepanelikumal lugemisel jääb küll silma mõningane sõltuvus kirjanduslikest eeskujudest, ent sellest kumab siiski läbi juba ehtne „underlikkus”. Emotsiooni võib pidada seega ehtsaks, ent luuletaja ei reflekteeri siin ehk ilmtingimata konkreetse isikuga seotud tundmusi, vaid tsükli temaatilises keskmises esimese armastuse tormilisus ja ainukordsus.

Ent kuna biograafilist tausta siinkohal päriselt välja jätta ei saa, tuleks pilk korra pöörata Underi varasele eluloole. Selle valguses võib väita, et käesoleva luuletsükli koostamisel on noort Underit suure tõenäosusega inspireerinud Carl Hackeri isiksus. On teada, et Under tutvus Hackeriga 1900.–1901. aasta paiku ja juba 1902. aastal noored abiellusid. Hacker olevat olnud ilusa kasvu ja väga kauni, suursuguselt kahvatu näoga, suurte pruunide silmade ning eeskujulike maneeridega noormees, kellega Underil juba tänaival oli tekkinud erutav pilgukontakt (Rajamaa 1983: 11; Siirak 1987a: 103–104). 1916. aastal kirjutab Under Laikmaale ise oma toonastest tundmustest järgmiselt: „Karolus meeldis mulle kui ’ilus’ mees. Mustad põlevad silmad, must juuks, kahvatu pale – see on (ehk oli siis) enamaste 16–17 aasta ’ideal’. [---] Armastasin teda kõige oma romantilise hinge külluse ja ülevoolavusega.” (Under 1997: 1110). Nii et kui aluseks võtta Underi vanus, siis võiks eeldada, et Hacker on selle tsükli loomise juures olulist osa etendanud. Samal ajal selgeid viiteid tema isikule seal ei leidu. Kõige otsesem vihje Carl Hackerile on ilmselt luuletus „N 4. C-----!”, kus kõneldakse armastatu tähisöona tumedaist silmist ja hõõguvpunastest huultest ning keda nimetatakse „C-----! Mein Geliebter!” („C-----! Mu armsam!”; l 34), s.t eesnime esitähnt on sama mis Hackeril. Armastatu „tumedad”, „mustad” või ka „pruunid” silmad on kogu

runde Tor - / Wohin ein lustern Volk zieht - wie ein Höllenzimmer” („Kui lilleõite tolm tõuseb õhku: roosakas aur / Hoovamas hõõgpirnidelt, siis virvendab kui lumesadu. / Ja keset seda, kui võitluseks tõstes kapja, // Pruunikas kentaur kino ukse ees. Alati / Veel purpursemalt särab seal valgus ja täidab kaarja sissekäigu - / Kuhu suundub himur rahvahulk - kui põrgu eestuppa”.)

tsükli üha uuesti korduv element (kokku 16 korral), paaril korral mainitakse ka tema „kahvatut palet” ja „tumedaid juukseid”. Nii et mõningane sarnasus Carl Hackeriga on küll olemas, ent sellest ei piisa tõestuseks, nagu oleks kogu tsükkel inspireeritud tema isikust. Seda enam, et Under ise tähistas tema välimust väljendiga „16–17-aastaste ideaal”, sestap on tekstides ilmselt juttu teatud ideaaltüübist, mida siis tsükli kokkupanemisel Carl Hackeri suhtes kohandati. Oluline on ka mainida, et luuletus nr 4, kus viidatakse armastatu nimele (C-----), on kirja pandud alles detsembris 1900. Seega võis Carl Hacker inspireerida Underit seda tsükli küll koostama, ent mitte kirjutama. Segadust tekitavad siinkohal ka pühendused, mis on lisatud samuti 1900. aasta paiku kirjutatud luuletustele valimikus „Buntes Allerlei”: sisult üsna samalaadsed öhkamised on pühendatud isikutele, kelle nimed on varjatud initsiaalide „W.S.”, „H. F.”, „W. T.” või krüpteeritud viite „An -----” taha (l 74, 82, 83, 84).

Ei tohi unustada, et Under käis samal ajal läbi ka Vildega, kelle vastu tundis ta sügavat austust. Tsitaat Underi kirjast Laikmaale ütleb järgmist: „Hirmus oli silmapilk, kui enesele ütlema pidin: 'ta [Carl] on rumalam kui sina – beschränkt!’ [piiratud] Puudus see vaimustav jõud temas, mis mind oleks ergutanud – rikastanud. [---] Sellega ainult seletan ma tolleaegset Vilde-„affääri”. Mäletan, missuguse palavikuga ma Vilde sõnu neelasin (ta ise näis mul vana ja inetu). [---] Ei tahtnud ma Vilde armastust, kuid – kõnelda temaga, ehk õigem päältkuulata, juua tema sõnu, mis mulle ennekuulmata kaunid näisid” (Under 1997: 1111). Tsükli „Dir!” pöördub lüüriline mina oma armastatu poole enamasti üpriski aupaklikult. Esineb luuletusi, mis kõnelevad armastatu välisest ilust, aga ka selliseid, kus imetletakse tema vaimset suurust, näiteks „Wie kommt es” („Millest see tuleb”): „Wie kommt es doch, dass ich bei Dir / Ach alles u[nd]. mich selbst vergesse, / Es zieht durch's tiefste Herze mir, / Dein Wesen dann mir, Deine Grösse. / Verlangend blicke ich hinauf / Zu Dir, Du Herrlichster von Allen” („Millest tuleb see küll, et Sinu juures / Ah kõik ja iseenda unustan, / See läheb läbi sügavaima südame mul, / Su olemus siis mul, Su suurus. / Ihaledes vaatan üles / Sinu poole, Sa suurepäraseim kõigist”; l 47). Kuna Under ise on toonase situatsiooni võtnud kokku sõnadega: „...vaim oli Vilde poolt, aga – veri Karoluse poolt” (Under 1997: 1111), siis tundub vähetõenäoline, et need värsid on pühendatud Hackerile.

Seega jääb armastatu kuju võrdlemisi laialivalguvaks: lugeja saab teada, et tal on tumedad silmad ja muidu ka kena välimus, ent lüürilist kangelannat paelub siiski kõige enam noormehe taltsutamatus ja kirglikkus, mis tuuakse välja kaudsete detailidega. Sellist kirjeldamisviisi kasutab Under ka hilisemas luules, näiteks ballaadis „Merilehmad”. Selle loo üks peategelasi on merineitsi, kelle kirjeldus on jäetud teadlikult ebamääraseks, see-eest aga rõhutatakse tema kauneid rohelisi silmi: „Tüdruk pühkis silmist une / ning kui varahommikune / meri sinas vastu neist; / nõnda loitis nende rohe” (Under 1984: 195). Sellele on tähelepanu juhtinud ka E. Siirak: „Underi ballaadis on peamine huvi suunatud tegelaste siseelus toimuvale. Merineitsi välimusest ei anta peaaegu midagi teada. [---] Underil kõneleb vaid merineitsi silmade 'rohe’” (Siirak 1987b: 120). Välimuse tagaplaanile jätmine annab samas merineitsi kujule sügavust ja salapära, „karakteriseerimisevahendid otsekui reserveeritakse läheneva konfliktsituatsiooni jaoks” (Siirak

1987b: 120). Sama eesmärk on Underil olnud ehk juba tsükli „Dir!” puhul. Juba alates esimestest luuletustest lehvib selles teatud pahaendelisus. Armastatu tumedad silmad viitavad selgelt mehelikule ilule ja kütkestavale välimusele, ent tema taltsutamatu karakter saab suhtele ka saatuslikuks: kangelanna küll armastab teda, ent ei suuda temaga enam koos olla. Peale selle tundub, nagu läheks jutustajal pidevate lahusolekute tõttu oma armsama välimus meelest ja jäävad ainult mustad silmad: „Ach, wärst Du hier, jetzt gleich zur selben Stunde / Ach sähe ich doch deinen dunklen Blick” („Ah, oleksid Sa siin, nüüd kohe selsamal tunnil / Ah, näeksin ometi sinu tumedat pilku”; l 46).

Mis selle kõige juures silma torkab, on tõsiasi, et juba noore Underi luuletustes võib täheldada tema hilisematele armastuslauludele omast struktuuri. Neis ei nimetata armastuse objekti nimepidi, tema kuju jääb veidi laiali-valguvaks ja skemaatiliseks. Esikohal on tunne, mitte tundmuse objekt. Sama võte torkab kohe silma ka „Sonettides”. Underi hästi läbiuuritud eluloo põhjal võib muidugi suure kindlusega väita, et vähemalt osa neist on inspireeritud koos Artur Adsoniga veedetud suvest, ent siiski ei nimeta Under armastatut nimepidi. Sonetid jutustavad eelkõige armastusest endast, sellest kõikehaaravast tundeist, mis muudab kogu maailma: „Ah! toredaim on elamine maine / ja vägev vere surematu püüd! / Mind võidab Rõõmu ihar, hõiskav hüüd, / [---] / Miks lõhnab ka nii helgelt heliotroop? / Kas muutub täna minu elulugu?” (Under 1984: 33) Esikohal on armastus ise, lüüriline kangelanna on armanud armastusse ja meeleseisundisse, mida see endaga kaasa toob: „Ma armastan su armastust ja jään / ta imetlejaks: [---] / Ma armastan su armastust! Sa mind / sind armastama oled armastanud, [---] / kui elujooki sinu rõõmu joon, su valu oma valuks ümber loon” (Under 1984: 47). Ka Underi varas-tes luuletustes pole lüürilisele minale sageli oluline, kas ta armsam on sealsamas lähedal või mitte, oluline on kõikehõlmav eriline tunne: „Ich seh’ die dunklen Augen immer, / Sie leuchten allerwärts mir zu. / U[nd]. bei dem süs-sen Sternenschimmer / Durchströmt mich wunderbare Ruh” („Ma näen neid tumedaid silmi aina, / Nad säravad kõikjalt minu poole. / Ja armsa tähehelgi valgel / Voolab minust läbi imeline rahu”; l 50). Veidi nukrama alatooniga luuletustes, mis räägivad tagasivaates möödunud päevade ilust, igatseb lüüriline mina taga mitte niivõrd armastatut, kuivõrd just temaga seotud tundeid ja erilisi hetki, mis on jäädavalt tema mällu sööbinud: „Möchte wieder wie in jenen Tagen / Jenes Herze gross u[nd]. lieberfüllt, / Möcht’ an meinem Herzen fühlen jenes schlagen / Nur von Nacht u[nd]. Liebe eingehüllt!” („Tahaksin jälle nagu neil päevil, / Seda südant, suurt ja armastust täis, / Tahaks oma südame ligi tunda seda taas löömas / Kaetuna vaid ööst ja armastusest!”; l 69).

Emotsioonide ehtsust tsükli „Dir!” tõestab ka nende intensiivsus: armastus on nii võimas, et paneb noore kangelanna nutma: „Dann möcht’ ich weinen, weinen lang’ / So märchenhaft ist mir zu Mut, / So selig u[nd]. doch auch so bang” („Siis tahaksin nutta, nutta kaua / Nii muinasjutuliselt tunnen end, / Nii õndsalt ja siiski nii kartlikult”; l 63). Nagu ka „Sonettides” on siin kõrvuti armastus ja lein, rõõm ja kurbus: „Drück’ mich an Dich mit festen Armen, / Lass mich nicht los u[nd]. sterben wir! / Lass mich in Liebesglut erwärmen, / Dann eil’ ich gern, o Welt, von dir” („Suru mind enda ligi oma tugevate käsivartega, / Ära lase mind lahti ja sureme koos! / Lase mul armu-

hõlguses kuumeneda, / Siis lahkun kiirelt ja meelsasti sinust, oo maailm"; l 50). Ka „Sonettides” annab just emotsionaalne kontrast tundmustele erilise intensiivsuse ja särava värvingu: „Kuis magada, kui rind, täis õnnekust / ja leina, harrastab öid-päevi neid / kui esimesi või kui – viimaseid ...” (Under 1984: 48).

Tsükli „Dir!” aimub juba esimesi, küll üsna tagasihoidlikke, ent täiesti selgelt esiletõusvaid algeid Underi hilisemast julgest armastusluulest. Kui talvel ja kevadel kirjutatud luuletusi võib veel täiesti siivstate kilda liigitada, siis alates juunikuust ilmuvad Underi värssidesse üsna selged erootilised momendid. Juba mailuuletustes kõneleb lüüriline mina soovist armsamale anduda: „Lass mich enthüllt Dir geben hin – / Nun alles was ich war u[nd]. bin” („Luba mul alastuses Sinule anda – / Nüüd kõik, mis ma olin ja olen”; l 48). Väga intiimselt kõlab ka 27. juuniga dateeritud luuletus „So ruh’ denn aus” („Nii puhka välja”), milles nappide vahenditega visandatakse õrn, intiimne meeleolu, mis sugereerib täielikku lähedust ja teineteisele andumist: „So ruh’ denn aus in meinen Armen / Du Wilder, Ruheloser, Du! [---] Ich sing’ Dir leise Schlummerlieder, / So wird der Friede Dich umzieh’n” („Nii puhka välja end lõpuks mu käte vahel, / Sa metsik, rahutu, Sina! [---] Sul laulan tasa unelaule, / Nii rahu lõpuks Sind ümbritseb”; l 61). Ka neil hetkedel, mil armastatu näikse eemal viibivat ja lüüriline mina teeb tagasivaate veidi aja eest juhtunule, rõhutatakse mitmel korral just nimelt kehalise armastuse momenti, näiteks 20. juulil: „Habe stumm an Deinem Mund gezittert, / Habe Dir im dunkeln Haar gewühlt, / Weh u[nd]. Wonnen haben mich erschüttert --” („Olen Sinu suul tummalt värisenud, / Olen Su tumedaid juukseid sasinud, / Valu ja õndsus on mind vapustanud --”; l 66). Kirglikkus jääb kõlama ka tsükli kõige viimases luuletuses: „Noch seh’ ich Dich wie einst in jener Glut / Des Sehnsens in den schönen dunklen Augen, / Noch wallt wie Lava Dir das junge Blut / Wenn unsre Lippen an ein ander saugen” („Veel näen ma Sind kui tookord, sellesama / Igatsuse lõoska täis tumedad silmad, / Veel pulbitseb kui laava Su noor veri / Kui me huuled ühte sulavad”; l 72).

Arvesse võttes eriti seda, et autoriks on 17-aastane range uskliku kasvatuses saanud noor neiu, siis võib nii mõndagi teksti vägagi otsekoheseks ja avameelseks pidada. Under ise kirjutab kirjas Laikmaale: „Kodus oli mind nii kinniselt kasvatatud kui vähegi võimalik: Christlicher Jungfrauenverein [noorte naiste kristlik ühing] ja kirik, ainsad kohad kus ma käia tohtisin” (Under 1997: 1111–1112). Seega valitses kodus range kõlbeline vaim, teiste lastega mängida ei tohtinud, vaid pidi istuma kodus, katekismust ja lauluraamatut lugema; ema olevat laulnud ainult vaimulikke või muidu vagasid laule (Hinrikus 1997: 1100). Sealt ka Underi enda küsimus: „Või sain ma ehk just nendest tõuke?!” (Under 1997: 1110). Võib-olla tõesti, sest neis Underi noorusluuletustes on tajutav just nagu mingi surve alt vabanemine, magusa keelatud vilja nautimine ja teise äärmusesse kaldumine.

Kokkuvõttes oleks ehk huvitav arutleda ka selle üle, kuidas Under ise hiljem oma nooruslüürikasse suhtus. Kõneldes oma esimestest kirjanduslikest katsetustest, jääb Under ise veidi kõhklevale seisukohale: „On säilinud 2 kaustikut saksakeelseid värssse mu 16–17-aastatelt, mis kõik on riimilt ja rütmilt laitmatud, kuid muud ka midagi” (Hinrikus, Kronberg, Olesk, Tepandi 2003: 34). Samas tuleb märkida, et Under säilitas need kaustikud, ei hävitanud neid. Ta ei tee oma varast luulet ka otsesõnu maha, nagu enne teda

mitmed teised kuulsused. Mõnigi asjaolu kõneleb hoopis selle poolt, et Under võttis oma varast luulet üpris tõsiselt. Sellele viitavad mitmed tekstidesse tehtud hilisemad parandused, näiteks luuletuses „Es muss so sein” („See peab nii olema”) on kaheksandas reas ilmne hooletusviga „susse” parandatud õigeks („süsse”), lisades sinise pliiatsiga ü-täpid (l 36). Ent üks teine hilisem lisanud pakub ehk veelgi suuremat huvi kui taolised pisiparandused. Nimelt on Under lisanud luuletusele „N 7. Ich liebe Dich” („Nr 7. Ma armastan Sind”) pliiatsiga järgneva märkuse: „? October 1915”. Luuletus ise räägib lüürilise mina vankumatust armastusest oma kallima vastu, kusjuures seda armastust ei kõiguta miski, isegi mitte terve maailma põlgus: „Ich liebe Dich u[nd] trotz der Welt / Die grausam sich dawider stellt. / Ich will nichts mehr als Dich für mich / U[nd]. immer heisser lieb' ich Dich!” („Ma armastan sind ja ei hooli maailmast, / Mis julmalt selle vastu on. / Ma ei taha enam muud kui Sind endale / Ja üha kuumemalt armastan ma Sind!”; l 36). Ent miks „October 1915”? Underi eluloost on üldteada fakt, et 1915. aasta suve veetis ta koos Adsoniga Maardus, mil sündisid ka mitmed armujoovastust täis sonetid, pärast seda lõppes tema kooselu Carl Hackeriga ning mõned kuud hiljem algatas Under lahutusprotsessi (Hinrikus, Kronberg, Olesk, Tepandi 2003: 238–239). Ent ilmselt just nimelt 1915. aasta oktoobris langetas Under otsuse oma abielu lahutada. Underi isa manitseb oma 15. oktoobril 1915 kirjutatud kirjas tütart mitte „Hatsonile minema”, sest „keski aus inimene” ei tahtvat teda seepeale „enam ka mitte veetassiaks omale võtta” (Hinrikus, Kronberg, Olesk, Tepandi 2003: 66; Hinrikus 1997: 1107). Seega võiks arvata, et emotsioon, mida väljendas 1900. aastal kirjapandud tekst, oli Underi jaoks võrreldav tunnetega 15 aastat hiljem, ammuloatud luuletus justkui ikka veel aktuaalne. Hinrikus märgib, et Underi luuletustes, mis ta kirjutas 1915.–1916. aastal, ei peegeldu tema kõhklused, valiku keerukus ja sisemised vastuolud, vaid need on täidetud joobumusest, milles ei puudu siiski ka ohutunne (Hinrikus 1997: 1107). Ka seda tagasihoidlikku märget võib pidada Underi seisukohavõtuks ja oma tunnete väljendamiseks. Ehk on see ka märk sellest, et Under suhtus oma varasesse lüürikasse täie tõsidusega? Seepärast võiks loota, et Underi saksakeelne nooruslüürika pakub ka kirjandusteadlastele inspiratsiooni uuteks uurimusteks, mis aitaksid tema hilisema luule olemust ja mitmete poeetiliste kujundite päritolu paremini mõista.

Kirjandus ja allikad

- Adel, K. 1972. Das Zitat in der Lyrik. – Literatur und Kritik, nr 64, lk 235–245.
- Andresen, N. 1924. Eesti kirjandus 1923. – Looming, nr 1, lk 44–49. – <http://www.kirmus.ee/erni/kogu/andr02.html> (5. VII 2008).
- Andresen, N. 1972. Johannes Semperi noorusluule. – Keel ja Kirjandus, nr 9, lk 513–523.
- Eichendorff, J. v. 1970. Werke. Bd. 1. Gedichte. München: Winkler.
- Gersdorff, D. v. 2003. Marianne von Willemer und Goethe – Geschichte einer Liebe. Frankfurt/Main: Insel.
- Goethe, J. W. v. 1992. Gedichte. Frankfurt/Main: Insel.
- Heero, A. 2007. Marie Under und der deutsche Expressionismus. – Interlitteraria, nr 12, lk 332–349.

- Heine, H. 1997. Gedichte. Frankfurt/Main: Insel.
- Hinrikus, R. 1997. Printsess ja kaanekukk. Saateks Marie Underi pihtimusele. – Looming, nr 8, lk 1098–1109.
- Hinrikus, R. 2003. Nii ahnelt tühendan ma elulaeka. – R. Hinrikus, J. Kronberg, S. Olesk, T. Tepandi, Marie Under. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, Ilmamaa.
- Hinrikus, R., Kronberg, J., Olesk, S., Tepandi, T. 2003. Marie Under. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, Ilmamaa.
- Hofmannsthal, H. v. 1955. Gedichte. Frankfurt/Main: Insel.
- KM EKLA = Kirjandusmuuseumi Eesti Kultuurilooline Arhiiv. Fond 180. M. Under. Saksakeelsed ilmutata luuletused. A. Adson'i ja M. Under'i kogu. Mapp 21: 1, 115 l. [Saksakeelsed luuletused + 3 eestikeelset luuletust]
- Lukas, L. 2001. Das estnisch-deutsche literarische Spannungsfeld um die Jahrhundertwende. – Interlitteraria, nr 6, lk 235–249.
- Plett, H. 1988. The poetics of quotation. – Von der verbalen Konstitution zur symbolischen Bedeutung – From verbal constitution to symbolic meaning. Ed. by J. Petöfi, T. Olivi. Hamburg: Buske, lk 313–334.
- Rajamaa, H. 1983. Marie Under inimesena. Stockholm: Teataja.
- Rilke, R. M. 1974. Neue Gedichte. Der Neuen Gedichte anderer Teil. Frankfurt/Main: Insel.
- Schiller, F. v. 2001. Gedichte. Stuttgart: Reclam.
- Siirak, E. 1987a. Marie Underi varasest isikuloost. – Talendi maagia. Tallinn: Eesti Raamat, lk 92–112.
- Siirak, E. 1987b. Marie Under ja tema ballaadid. – Talendi maagia. Tallinn: Eesti Raamat, lk 113–133.
- Under, M. 1984. Mu süda laulab. Tallinn: Eesti Raamat.
- Under, M. 1997. Hukkamõistetu viimane sõna. Kirjad Laikmaale. – Looming, nr 8, lk 1110–1122.
- Undusk, J. 1992. Saksa-eesti kirjandussuhete tüpoloogia. – Keel ja Kirjandus, nr 10, lk 583–594.
- Willemmer, M. v. 2008. Das Heidelberger Schloß. – http://users.pandora.be/gaston.d.haese/marianne_jung.html (2. VII 2008).

Marie Unders deutschsprachige Jugendlirik

Stichworte: Marie Under, Jugendlirik, estnisch-deutsch, Dichterinnen, Literaturbeziehungen, Rezeption, vergleichende Literaturwissenschaft

Im Fokus der vorliegenden Studie steht die deutschsprachige Jugendlirik der estnischen Schriftstellerin Marie Under (1883–1980). Um 1900 stellte sie einen Gedichtzyklus mit dem Titel „Dir!“ zusammen, die als Grundlage dieser Untersuchung fungiert. Er besteht aus 57 Gedichten, die alle auf 1900 datiert sind. „Dir!“ erzählt die Geschichte einer jungen Liebe, die im Frühjahr beginnt, im Sommer ihren Höhepunkt erlebt und im Herbst stirbt. Beim genauen Betrachten dieser Gedichte kann man viele Bezüge auf deutsche Klassiker finden: Under hat sich als junge Dichterin von der Lyrik Goethes, Schillers, Heines u.v.a. inspirieren lassen. Interessant ist, dass Unders Jugendlirik schon viele Bilder enthält, die auch

ihrem Spätwerk charakteristisch sind (etwa Liebe zu Natur, erotische Momente). Under selbst hat ihre Jugendlyrik nie hart kritisiert, sondern sie hat sogar einige Fehlerkorrekturen und Kommentare hinzugefügt. Deshalb können Unders frühe Gedichte als eine wertvolle Quelle betrachtet werden, die zusätzliche Informationen über ihr Leben liefert und neue Perspektiven auf ihr Werk eröffnet.

Aigi Heero (geb. 1971), Dr. phil., Universität Tallinn, Institut für Germanisch-Romanische Sprachen und Kulturen, Ausserordentliche Professorin, aheero@tlu.ee